УДК 343.9:796
DOI https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.47.02

Анісімов Д. О.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СУБКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ СПОРТУ

У статті досліджено соціально-психологічні та субкультурні особливості злочинності у сфері спорту, розкрито взаємозв’язок між специфікою спортивного середовища та формуванням девіантних практик серед його учасників. Визначено основні прояви девіантної поведінки спортсменів, тренерів, менеджерів і фанатів, серед яких: корупційні дії, використання допінгу, договірні матчі, агресивна поведінка, насильство на трибунах і поза ними. Здійснено аналіз понятійного апарату, узагальнено теоретичні підходи до вивчення спортивної злочинності, включаючи соціологічний, психологічний і культурологічний виміри. Особливу увагу приділено впливу субкультурних норм і цінностей, які формують специфічну морально-поведінкову систему у спортивному середовищі, що може як стимулювати позитивну соціалізацію, так і легітимізувати девіації. Виявлено ключові соціально-психологічні чинники ризику злочинних проявів: орієнтація на перемогу будь-якою ціною, тиск групи та тренера, гіперконкурентність, конформізм, низький рівень морального контролю, комерціалізація спорту, вплив мас-медіа та соціальних мереж. Досліджено механізми взаємодії спортивних субкультур із кримінальною субкультурою, зокрема проникнення жаргону, неформальних норм і агресивних моделей поведінки у поведінку спортсменів та фанатів. На основі аналізу наукових джерел, емпіричних досліджень і статистичних даних обґрунтовано систему профілактики та корекції девіантної поведінки у спорті, що включає методичні, психологічні та нормативно-правові заходи. Отримані результати мають практичне значення для формування безпечного, етичного та прозорого спортивного середовища, удосконалення виховної роботи у спортивних колективах, зниження рівня корупції та насильства у спорті, а також для розробки програм підготовки спортсменів, тренерів і фахівців спортивної сфери до конструктивної поведінки в умовах високого соціального тиску.

Ключові слова: *злочинність у спорті, субкультура, кримінальна субкультура, соціально-психологічні чинники, девіантна поведінка, профілактика, допінг, корупція, етика спорту.*

Постановка проблеми та її зв’язок з важливими науковими та практичними завданнями. Спорт в сучасному суспільстві виконує багато ролей, а саме як засіб зміцнення здоров’я, формування характеру, соціалізації молоді, інструмент міжнародної співпраці та імідж країни. Проте поряд із позитивними функціями існують і негативні прояви, такі, як, наприклад, злочинність, корупція, допінгові скандали, насильство серед уболівальників, маніпуляції результатами змагань тощо [4, с. 70].

Субкультурний аспект важливий тому, що серед спортсменів, фанів, тренерів та інших учасників спортивної сфери формуються специфічні спільноти із власними нормами, цінностями, способами взаємодії і ставлення до правил (як офіційних, так і неформальних). Соціально-психологічні чинники (мотивація, ціннісні орієнтації, самоідентифікація, тиск серед групи, почуття приналежності) можуть як стримувати, так і сприяти кримінальним проявам у спорті [3].

В Україні, як і в багатьох інших країнах, незважаючи на зростаючу увагу до проблем захисту цілісності спорту, недостатньо досліджень, що поєднують субкультурні аспекти і психологію злочинної поведінки в спортивному контексті. Тому постає нагальна потреба в системному дослідженні цього явища з метою розробки профілактичних заходів, нормативно-правових механізмів та психологічних втручань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика злочинності у сфері спорту привертає увагу дослідників різних наукових напрямів, що зумовлено багатоаспектністю цього явища та його значним суспільним резонансом.

Важливий внесок у вивчення міжнародно-правових аспектів протидії порушенням у спортивній сфері зробила Акуленко Т.М. (2021), яка в дисертаційному дослідженні комплексно

проаналізувала механізми міжнародного співробітництва в боротьбі з допінгом у спорті, розкривши правові основи та практичні аспекти реалізації антидопінгової політики [1]. Актуальність цієї проблематики підтверджується діяльністю Національного антидопінгового центру України, який координує заходи щодо запобігання використанню заборонених препаратів у вітчизняному спорті [5].

Субкультурні особливості спортивного середовища, зокрема феномен футбольного хуліганізму, стали предметом соціологічного аналізу Артьомова П.М. (2016). Науковцем здійснено порівняльне вивчення крос-національних розбіжностей і подібностей цього явища, виявивши соціальні передумови агресивної поведінки серед уболівальників [2, с. 23]. Також проведено ґрунтовний соціологічний аналіз футбольних субкультур в Україні, що дозволило глибше зрозуміти механізми формування девіантних моделей поведінки в спортивному середовищі [6].

Корупційні прояви у спорті розглядаються в контексті загальної теорії протидії корупції. Діщенко Д.В., Коміссарчук Ю.А. та Сулім В.Д. (2022) у навчальному посібнику систематизували теоретичні підходи та практики протидії корупції, які можуть бути екстрапольовані на спортивну сферу [3].

Казначєєва Д.В. (2019) конкретизувала основні аспекти протидії корупції безпосередньо у спорті, звернувши увагу на специфіку застосування антикорупційного законодавства в цій галузі та особливості розслідування відповідних правопорушень [4, с. 70].

Попри наявність окремих досліджень, комплексний аналіз соціально-психологічних та субкультурних особливостей злочинності у сфері спорту залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Мета дослідження. Проаналізувати соціально-психологічні та субкультурні особливості, які детермінують злочинність у сфері спорту, та визначити ключові чинники, що сприяють чи стримують ці прояви, з метою розробки відповідних профілактичних рекомендацій.

Результати дослідження. Проблематика злочинності у сфері спорту є міждисциплінарною, оскільки охоплює як правові, так і психологічні, соціальні та культурні виміри [4]. Для її цілісного аналізу необхідно окреслити базові поняття, що формують концептуальне поле дослідження.

Під злочинністю у спорті розуміють сукупність суспільно небезпечних діянь, що порушують норми кримінального законодавства або спортивного права, пов'язаних із діяльністю спортсменів, тренерів, суддів, функціонерів, уболівальників чи інших осіб, задіяних у спортивному процесі [1; 3].

Для узагальнення характерних форм та напрямів злочинної діяльності у спортивному середовищі на рисунку 1 розглянуто основні прояви злочинності у спорті.

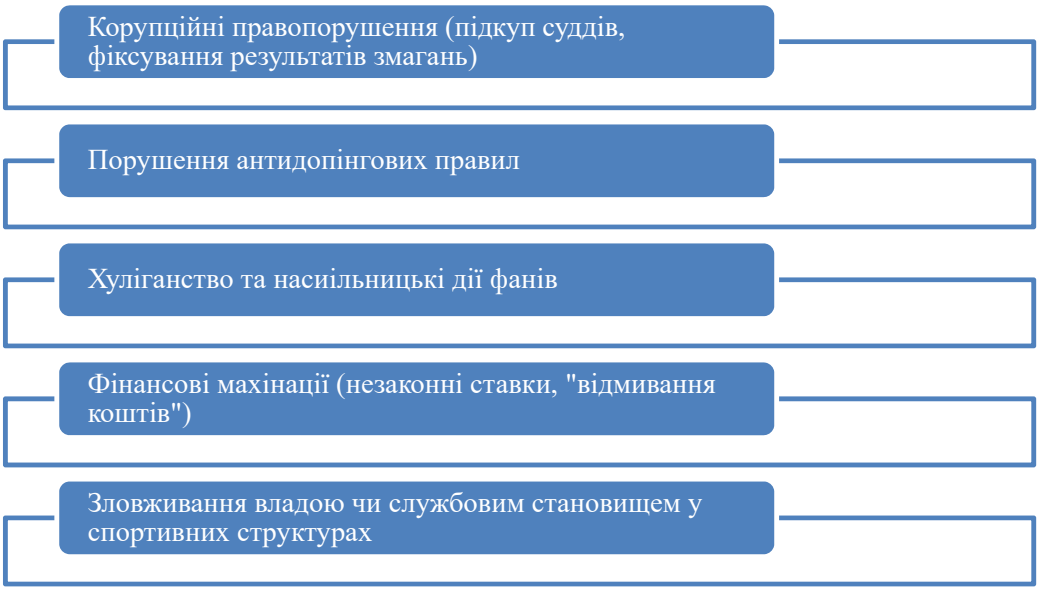

Рис. 1. Основні прояви злочинності у спорті

Загалом, кримінальна субкультура являє собою систему норм, цінностей і традицій, сформованих у злочинному середовищі, які виправдовують та легітимізують порушення закону як соціально прийнятну поведінку в окремих групах. У спорті кримінальна субкультура може інфільтруватися через фанатські угруповання, організовані структури ставок, корупційні мережі та навіть клубні адміністрації. Таким чином, взаємодія спортивної та кримінальної субкультур створює зону ризику, у якій соціально прийнятні норми спорту можуть трансформуватися у протиправну поведінку під впливом групових установок.

Як відомо, соціально-психологічні чинники – це те, що формує нашу поведінку, від внутрішніх переконань до зовнішнього тиску. Саме вони визначають, чи буде людина дотримуватися правил, чи вирішить їх порушити. У світі спорту ці фактори проявляються особливо яскраво у наступних складових: 1. Груповий тиск і конформізм. 2. Змагальність і жага перемоги. 3. Фрустрація та агресія. 4. Деформація моральної свідомості. 5. Інституційна терпимість [2].

Коли спортсмен відчуває, що треба бути «своїм» у команді або серед вболівальників, його власні моральні принципи часто відходять на другий план. Прагнення не виділятися може переважити внутрішній голос совісті.

Коли перемога стає єдиною метою, а ціна вже не має значення, відкривається шлях до допінгу, договірних матчів та інших порушень. Накопичені емоції шукають виходу, і часто він буває деструктивним, особливо ж це помітно у поведінці фанатів, коли розчарування переростає в насильство. Поступово чесна гра втрачає цінність. З’являється внутрішнє виправдання: «якщо всі так роблять, то й мені можна». Порушення правил стає нормою, а не винятком.

Загалом, проблема злочинності у сфері спорту залишається складним міждисциплінарним феноменом, що потребує інтеграції знань кримінології, соціології, психології, культурології та спортивного менеджменту. У наукових дослідженнях виокремлюють декілька теоретичних підходів до її аналізу: соціально-нормативний, інституційний, субкультурний та соціально-психологічний. Наприклад, соціально-нормативний підхід розглядає злочинність у спорті як відхилення від загальноприйнятих моральних і правових норм, що виникає внаслідок комерціалізації, зниження етичних стандартів і суперечності між прагненням до перемоги та вимогами чесної гри (fair play). У цьому контексті спортивна злочинність включає корупційні прояви, допінг, договірні матчі, підкуп суддів, фінансові махінації, насильство на трибунах тощо [1].

Злочинність у спорті являється не просто наслідком прогалин у законодавстві чи слабкої організації. Це результат складних психологічних процесів, які впливають на всіх учасників спортивного середовища, починаючи від атлетів до тренерів, від уболівальників до чиновників.

Аналіз наведених у таблиці 1 чинників дає змогу стверджувати, що злочинність у спортивній сфері має багатофакторну соціально-психологічну природу [1; 7; 9]. Її формування зумовлюється поєднанням індивідуальних, групових та інституційних детермінант, що взаємодіють у межах специфічної спортивної субкультури. На особистісному рівні ключовим рушієм девіантної поведінки виступає орієнтація на результат за будь-яку ціну, яка часто переважає над моральними нормами та принципами чесної гри. У контексті групових взаємин провідну роль відіграє соціальний тиск команди та тренерського складу, який легітимізує або замовчує неетичні дії в ім’я досягнення успіху [6].

Організаційно-інституційні фактори, зокрема недостатній контроль з боку спортивних федерацій та подвійні стандарти у дисциплінарних рішеннях, створюють сприятливе середовище для корупційних схем і маніпуляцій результатами. Соціально-економічні аспекти, пов’язані з комерціалізацією спорту та фінансовою нерівністю, підсилюють ризик криміналізації, особливо у професійному спорті, де великі матеріальні вигоди стимулюють до незаконних дій.

Особливу роль відіграє фанатська субкультура, що часто має агресивний, квазівійськовий характер (квазівійськовий характер проявляється у наявності чіткої ієрархії, дисципліни та символіки, подібних до військових структур, у діяльності неформальних спортивних або фанатських груп). Її учасники формують власні неформальні норми поведінки, толерантні до насильства, що призводить до масових бійок, актів вандалізму та конфліктів на стадіонах. Проблему посилює вплив медіа, які, героїзуючи порушників і перебільшуючи значення спортивних перемог, роблять девіантну поведінку для молоді звичною та привабливою [6, с. 89].

Таблиця 1

Соціально-психологічні чинники, що сприяють злочинним проявам у спорті

Група чинників	Конкретні прояви	Приклади злочинних проявів
1. Особистісні	Амбіційність, прагнення до перемоги будь-якою ціною; низький рівень моральної саморегуляції; конформізм	Використання допінгу, фальсифікація віку чи документів, участь у договірних матчах
2. Групово-субкультурні	Тиск команди, тренера, культ «успіху за будь-яку ціну», толерантність до порушень	Колективне замовчування порушень, групове прикриття корупційних схем
3. Інституційно-організаційні	Недостатній контроль з боку федерацій, слабкі етичні кодекси, подвійні стандарти	Корупція у відборі до збірних, «покупка» суддівських рішень, маніпуляції результатами
4. Інституційно-організаційні	Комерціалізація спорту, високі фінансові ставки, нерівність можливостей	Фінансові махінації у клубах, хабарництво, продаж результатів
5. Соціально-економічні	Агресивна ідентичність, групова лояльність, наслідування насильницьких моделей	Масові бійки фанів, вандалізм, політизація фан-рухів
6. Фанатська субкультура	Романтизація порушників, гіперболізація успіху, тиск очікувань	Психологічна дестабілізація спортсменів, нормалізація неетичної поведінки
7.Медіа-вплив	Амбіційність, прагнення до перемоги будь-якою ціною; низький рівень моральної саморегуляції; конформізм	Використання допінгу, фальсифікація віку чи документів, участь у договірних матчах

Таким чином, злочинність у спорті є комплексним соціально-психологічним явищем, що не може бути пояснене лише індивідуальними характеристиками спортсменів. Вона формується внаслідок взаємодії культурних, моральних, економічних та комунікативних чинників, інтегрованих у межах спортивної субкультури. Ефективне попередження таких проявів вимагає системного підходу – від етичного виховання спортсменів до посилення інституційного контролю, правового регулювання та відповідальної медіа-політики.

Як вже зазначалось, злочинні прояви у спорті, такі як корупція, допінг, насильство та фанатська агресія, залишаються актуальними проблемами, які потребують комплексного підходу до їх вирішення. Необхідно посилити контроль, впроваджувати ефективні заходи боротьби та проводити освітні кампанії для зменшення цих негативних явищ у спортивному середовищі.

Ефективна профілактика та корекція злочинності у спорті потребує комплексного підходу, що поєднує методичні, психологічні та нормативно-правові заходи. Важливим є впровадження навчальних програм для спортсменів і тренерів, які формують етичну культуру, чесність у грі та усвідомлення наслідків порушень, а також система моніторингу діяльності спортивних організацій із контролем фінансів і результатів змагань. Психологічний супровід, тренінги зі стрес-менеджменту, розвиток самоконтролю та моральної стійкості допомагають знизити ризик девіантної поведінки та формують здорову групову динаміку.

Нормативно-правові заходи передбачають посилення контролю, дотримання етичних кодексів, прозорі дисциплінарні процедури та координацію національних і міжнародних правил щодо допінгу, корупції та інших порушень. Поєднання цих заходів забезпечує зниження злочинних проявів, підвищення етичного рівня учасників спорту та формування прозорого і справедливого середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В рамках цієї роботи наводяться загальні методичні, психологічні та нормативно-правові рекомендації щодо профілактики та корекції злочинності у спорті.

Аналіз соціально-психологічних та субкультурних особливостей злочинності у спортивній сфері показав, що її формування є багатофакторним явищем, яке поєднує індивідуальні, групові та інституційні чинники. Основними проявами є корупційні дії, допінг, маніпуляції результатами, насильство та агресія фанатів, а також взаємодія спортивних субкультур із елементами кримінальної субкультури. Соціально-психологічні чинники, такі як орієнтація на результат

будь-якою ціною, конформізм, груповий тиск, комерціалізація спорту та медіа-вплив, значною мірою сприяють виникненню девіантної поведінки.

Для зменшення злочинних проявів у спорті необхідно впроваджувати комплексний підхід, який поєднує методичні, психологічні та нормативно-правові заходи. Це включає навчальні програми для спортсменів і тренерів, формування етичної культури та чесної гри, психологічний супровід, розвиток самоконтролю та моральної стійкості, а також посилення контролю і дотримання етичних кодексів і правил, прозорі дисциплінарні процедури та ефективну координацію національних і міжнародних норм.

Реалізація цих заходів дозволяє формувати у спортивному середовищі прозору, етичну та справедливу атмосферу, зменшувати ризик корупційних, допінгових та насильницьких проявів і сприяти розвитку здорової спортивної культури.

Подальші дослідження плануються у напрямку первинних досліджень девіантної поведінки спортсменів 17–25 років.

Використана література:

1. Акуленко Т. М. Міжнародно-правове співробітництво в боротьбі з допінгом у спорті: *дис. ... д-ра філософії*: Одеса, 2021. 200 с.
2. Артьомов П. М. Футбольний хуліганізм: соціологічне тлумачення крос-національних розбіжностей та подібностей. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи».* 2016. Вип. 37. С. 23–31.
3. Діщенко Д. В., Комісарчук Ю. А., Сулім В. Д. Корупція: теоретичні підходи та практики протидії: *навч. посіб. Дніпро: ДДУВС*, 2022. 180 с.
4. Казначєєва Д. В. Основні аспекти протидії корупції у сфері спорту. Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду: *матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 26 груд. 2019 р.)*. Харків, 2019. С. 70–73.
5. Національний антидопінговий центр України: *офіційний вебсайт*. URL: https://nadc.org.ua/ (дата звернення: 16.10.2025).
6. Артьомов П.М. та ін. Футбольні субкультури в Україні: соціологічний аналіз. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 2016. № 2. С. 89–104.
7. Council of Europe. Implementation of anti-doping policies in 2022 – Ukraine (ADQ Questionnaire). Strasbourg, 2022. URL: https://rm.coe.int/adq-2022-ukraine/1680a88c2e (дата звернення: 16.10.2025).
8. WADA Intelligence and Investigations. Operation HERCULES Investigation Report: *Summary Report. Montreal: World Anti-Doping Agency,* 2021. 16 p. URL: https://www.wada-ama.org/en/resources/operation-hercules-investigation-report (дата звернення: 16.10.2025).
9. World Anti-Doping Code 2021 / World Anti-Doping Agency. Montreal: WADA, 2021. 171 p. URL: https://www.wada-ama.org/en/resources/world-anti-doping-program/world-anti-doping-code (дата звернення: 16.10.2025).

References:

10. Akulenko T. M. (2021). Mizhnarodno-pravove spivrobitnytstvo v borotbi z dopinhom u sporti [International Legal Cooperation in Combating Doping in Sports]: dys. … d-ra filosofii: Odesa. 200 s. [in Ukrainian].
11. Artomov P. M. (2016). Futbolnyi khulihanizm: sotsiolohichne tlumachennia kros-natsionalnykh rozbizhnostei ta podibnostei [Football Hooliganism: Sociological Interpretation of Cross-National Differences and Similarities]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriia «Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody». Vyp. 37. S. 23–31 [in Ukrainian].
12. Dishchenko D. V., Komissarchuk Yu. A., Sulim V. D. (2022). Koruptsiia: teoretychni pidkhody ta praktyky protydii [Corruption: Theoretical Approaches and Counteraction Practices]: navch. posib. Dnipro: DDUVS. 180 s. [in Ukrainian].
13. Kaznachieieva D. V. (2019). Osnovni aspekty protydii koruptsii u sferi sportu Main Aspects of Countering Corruption in Sports]. Osoblyvosti zastosuvannia antykoruptsiinoho zakonodavstva:

vid rozsliduvannia do vyroku sudu: materialy nauk.-prakt. seminaru (Kharkiv, 26 hrud. 2019 r.). Kharkiv. S. 70–73 [in Ukrainian].
14. National Anti-Doping Center of Ukraine: Official Website. URL: https://nadc.org.ua/ (accessed: 16.10.2025)
15. Artomov P.M. ta in. (2016). Futbolni subkultury v Ukraini: sotsiolohichnyi analiz [Football Subcultures in Ukraine: A Sociological Analysis]. Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh. № 2. S. 89–104 [in Ukrainian]
16. Council of Europe. Implementation of anti-doping policies in 2022 – Ukraine (ADQ Questionnaire). Strasbourg, 2022. URL: https://rm.coe.int/adq-2022-ukraine/1680a88c2e (data zvernennia: 16.10.2025)
17. WADA Intelligence and Investigations (2021). Operation HERCULES Investigation Report: Summary Report. Montreal: World Anti-Doping Agency. 16 p. URL: https://www.wada-ama.org/en/resources/operation-hercules-investigation-report (data zvernennia: 16.10.2025)
18. World Anti-Doping Code 2021 / World Anti-Doping Agency. Montreal: WADA, 2021. 171 p. URL: https://www.wada-ama.org/en/resources/world-anti-doping-program/world-anti-doping-code (data zvernennia: 16.10.2025)

Anisimov D. O. Socio-psychological and subcultural features of criminality in sports

The article investigates the socio-psychological and subcultural characteristics of crime in the field of sports, revealing the interrelation between the specifics of the sports environment and the formation of deviant practices among its participants. The main manifestations of deviant behavior of athletes, coaches, managers, and fans are identified, including corruption, the use of doping, match-fixing, aggressive behavior, and violence in and outside the arenas. The conceptual framework is analyzed, and theoretical approaches to the study of sports-related crime are summarized, including sociological, psychological, and cultural dimensions. Particular attention is paid to the influence of subcultural norms and values that shape a specific moral and behavioral system within the sports environment, which can either promote positive socialization or legitimize deviant practices. The key socio-psychological risk factors of criminal manifestations are identified: orientation toward victory at any cost, group and coach pressure, hypercompetitiveness, conformity, low moral control, commercialization of sports, and the influence of mass media and social networks. The mechanisms of interaction between sports subcultures and criminal subculture are studied, in particular, the penetration of slang, informal rules, and aggressive behavioral models into the conduct of athletes and fans. Based on the analysis of scientific sources, empirical studies, and statistical data, a system of prevention and correction of deviant behavior in sports is substantiated, which includes methodological, psychological, and regulatory measures. The obtained results have practical significance for the formation of a safe, ethical, and transparent sports environment, the improvement of educational work in sports teams, the reduction of corruption and violence in sports, and the development of training and preventive programs aimed at preparing athletes, coaches, and sports professionals for constructive behavior under conditions of high social pressure.

Key words: *sports crime, subculture, criminal subculture, socio-psychological factors, deviant behavior, prevention, doping, corruption, sports ethics.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025
Дата публікації: 24.12.2025